

Katonai kultúra és népi patriotizmus a császári Ausztria kései időszakában

A 2014-ben az Oxford University Press kiadásában megjelent kötet szerzője, *Laurence Cole*, a Kelet-angliai Egyetem adjunktusa, kutatási területei között szerepel a német nacionalizmus, a Habsburg Monarchia, és azon belül Tirol újkori története. Cole a *European History Quarterly*¹ szerkesztője. „Minden kiadott munka magában foglal valamiféle kompromisszumot, és a Habsburg Monarchia történészeinek valószínűleg több kompromisszumot kell kötniük, mint a többségnek” – írja a könyv bevezető gondolataként. Cole hangsúlyozza a nehézségeket, melyeket a Habsburg Birodalom nyelvi és vallási sokszínűsége állít a kutatók elé: munkájában arra törekszik, hogy az újkori Európára vonatkozó, nemzeti és regionális szinten kutatott azonosságtudatról megjelent legfrissebb publikációkkal összhangban vegye kritikai vizsgálat alá „a hadsereg és a dinasztia társadalom- és kultúrtörténetét”. A kötet egyes fejezeteiben „a politikai központban, illetve regionális és helyi szinten” tanulmányozza a birodalom osztrák felében a patriotizmus működési mechanizmusát, elsősorban a hadsereg példáján keresztül. A szerző nem törekszik teljességre a témakör vizsgálatában, és felhívja a figyelmet a további kutatás fontosságára.

A bevezető fejezetet hat tanulmány követi, melyeket a következtetések összefoglalása zár le; a kötet használatát az olvasó számára illusztrációk, táblázatok, térképek, bibliográfia és tárgymutató könnyíti meg. A szerző húsz különböző olaszországi, osztrák és cseh levéltárban gyűjtött anyagot, a felhasznált angol, cseh, francia, német, olasz nyelvű szakirodalom listája meghaladja a kétszáz tételt.

Laurence Cole *bevezetésként* (1–18.) tisztázza, mit jelent a címben szereplő két kifejezés, a katonai kultúra és a népi patriotizmus, amelyek kölcsönhatását vizsgálják az egyes fejezetek. Előbbi a hadsereg birodalomban betöltött társadalmi és kulturális helyét jelöli, utóbbi pedig azt mutatja meg, hogyan és mekkora mértékben volt képes a Habsburg állam és a hadsereg megőrizni a

¹ A lektorált történész szaklap 1971-ben *European Studies Review* néven indult, 1984 óta jelenik meg *European History Quarterly* néven.

többnemzetiségű lakosság lojalitását. A kutatást a szerző területi okokból csupán a birodalom nyugati felére terjesztette ki, méghozzá döntően az 1848 és 1914 közötti időszakra, ám ahol szükséges, utalást tesz a magyar–osztrák viszony aktuális alakulására, a Magyar Királyságnak a birodalmi hadsereggel kapcsolatos politikai napirendjére. A szerző esetenként a kutatás kronológiai határait is kiterjeszti, így például a katonai kultúra alakulását a XVII. századtól kezdve tekinti át. Laurence Cole elsődlegesen két kérdésre keresi a választ: arra, hogy a lakosság európai viszonylatban milyen mértékben volt kitéve a militarizálódásnak, illetve hogy a társadalomban, annak is inkább a középső és alsóbb rétegeiben spontán kifejezésre juttatott hazafiasságban milyen szerepet játszott a „katonai szféra”.

Cole ismerteti továbbá a többi alapfogalmat, amelyek köré a könyv szerveződik. Militarizmuson a hadsereget és annak politikai szerepét érti, amelynek hivatalos és népi formáját különbözteti meg. A társadalom militarizálódását illetően a szerző Emilio Willems kulturális antropológus meghatározását tekintí mérvadónak, aki három tényezőt tekintett az említett fogalom feltételeinek: hazafias szövetségek, paramilitáris szervezetek létrehozását, a háború szükségyszerűségére, az örökös harckészültség fontosságára épülő ideológiai rendszer kidolgozását, és a hadi ideálok, értékek elterjedését a társadalom minden csoportjában. A katonai kultúra fogalma pedig jelen kötetben arra vonatkozik, hogy milyen hatást vált ki és milyen jelentést kap a katonai viselkedés, a hadi jelképek a társadalom egészében.

A történetés úgy látja, a korábbi szakirodalom tisztázatlanul hagyta annak eldöntését, hogy a hadsereg hatékonysága kimerült-e a birodalom területi egységének fenntartásában, vagy képesnek bizonyult „a nemzetek feletti hazaszeretetet szimbolikusan és ténylegesen megtestesíteni”. Társadalom és hadsereg interakciójának eddig nem szenteltek elég figyelmet a témakört alapvetően máshogy megközelítő osztrák, illetve az utódállamokban működő történészek, valamint azok, akiknek nem a hadtörténet a szakterületük, indokolja a helyzetet a szerző. Abból kiindulva azonban, hogy a Habsburg állam milyen nagy számú fegyveres konfliktusban vett részt a XIX. század folyamán, különösen fontos választ kapni a fenti kérdésekre, érvel tovább Cole. Az első világháború historiográfiájából kiemeli az „új hadtörténet” képviselőit (Richard Georg Plaschka, Hanák Péter, Mark Cornwall, Iris Rachamimov), akik több új kutatási irányt vezettek be. Az osztrák államot „katonai monarchiának” kell tekinteni, hangzik a megállapítás, amennyiben a hadsereg feje az uralkodó, a törvényhozás hatásköre hadi ügyekben korlátozott marad, és a hadsereg a társadalomban elsőbbséget élvez.

A patriotizmus megeremtése és megjelenítése: katonai kultúra és dinasztikus önreprezentáció Habsburg Ausztriában (19–62.) címmel az első fejezet-

ben a szerző a birodalmat centrifugális-centripetális erők terében leíró Jászi Oszkára hivatkozik, amely meglátása szerint nagy mértékben tematizálta a szakirodalmat, így a „hűség” és az azonosság tudat kölcsönhatásának alig jutott történelmi figyelem. A multinacionális államban a katonai szféra elősegíthette a társadalmi integrációt a kötelező katonai szolgálat intézményén és a haza és annak megvédése iránt érzett személyes kötődésen, kötelességtudaton keresztül. Az első fejezet azt kívánja bemutatni, hogy a katonai kultúra hogyan fejlődött a XVII–XVIII. században (1649 és 1790, illetve 1790 és 1848 között), majd miképp érte el befolyása tetőpontját Ferenc József hosszú uralkodása alatt.

Az 1792 és 1815 között fokozódott a militarizálódás, az állami bevételek felét a hadsereg fordították. 1848-ig ez az arány az összebevétel együtödése csökkent, a korszakra jellemző demilitarizálódással összhangban. 1848–1849 eseményeit követően két kérdésnek kellett eldőlnie, az egyik, hogy „milyen mértékű alkotmányos, vagy parlamenti ellenőrzés alatt áll majd a hadsereg, a másik, hogy az uralkodó vissza tudja-e szerezni a katonaság feletti teljes hatalmat, és fent képes-e tartani a fegyveres erők egységét” – foglalja össze a szerző. A katonai kultúra az 1850-es évek neoabszolutizmusának fontos formáló ereje lett, az 1868-ban bevezetett általánosan kötelező katonai szolgálat révén pedig a hadsereg befolyása a társadalom felett minden korábbinál kiterjedtebbé vált.

A katonai kultúra térhódítása figyelemmel követhető a Bécsben rendezett ünnepségek, az ott zajló építkezések és műemlékavatások, illetve az 1867 után „ugrásszerűen szaporodó központi katonai instrukciók” elemzése során csakúgy, mint a korszakot megörökítő, vagy felidéző közép-európai írókat olvasva (Kosztolányi Dezső Esti Kornéljának német kiadását idézi). Jól elemezhető példa az 1912-ben rendezett Eucharisztikai Világkongresszuson a vallásos és hazafias üzenetek összemosása. Laurence Cole megfigyeli, hogy Ferenc József uralkodása alatt a dinasztia „misztikus aspektusait” háttérbe szorították a katonai kultúra elemei az önreprezentációban.

A patriotizmus megtestesítése: Radetzky tábornagy mint katonai hős (63–107.) címet viselő második fejezet két kiinduló tétele, hogy egyrészt, a „mítoszok és történelmi kultúrák vizsgálatát” birodalmi szinten sokkal kisebb figyelem övezi, mint nemzeti téren, annak ellenére, hogy a XIX. századi Európa államai döntően többnemzetiségűek voltak, másrészt hogy a társadalmi militarizációban a katonai hősöknek kiemelten fontos szerep jutott. A Habsburg Birodalom esetében a dinasztíába tartozó hősök alkották a többséget, a kivételes kevesek közé tartozott Wallenstein és Savoyai Jenő. A nemzeti mozgalmak fejlődése akadályt gördített az elé, hogy egy-egy katonai hős az

egész birodalomban népszerűsége tehessen szert, jegyzi meg Cole, példaként Zrínyi Miklóst hozza fel, hozzászól azonban, hogy Zrínyi a Habsburgok szemében is hazafiasnak számított. A fejezetben áttekinti az „öt császár szolgája”, vagyis Joseph Wenzel Radetzky karrierjét, majd „a haza megmentőjének” állított műemlékállítási láz első szakaszát, ami elsősorban Cislajtánia nyugati és déli részén „alulról” induló kezdeményezésként öltött formát. A megemlékezés nemcsak szobrok felavatásában nyilvánult meg, hanem irodalmi és zeneművek készítésében is. Radetzky tábornagy népszerűsége nagyrészt annak köszönhetően szökött az egekbe, hogy győzelmei az osztrák német nemzeti mozgalom számára „az állam erejének visszatérését jelezték” az osztrák németek társadalomban betöltött hegemon szerepének megkérdőjelezését jelentő forradalmak után. A szerző bemutatja az első emlékművek létrejöttének hátterét Innsbruckban (Tiroli-Vorarlbergi Radetzky Szövetség a Hadirokkantakért, 1849. március), az alsó-ausztriai Kleinwetzdorfban (első kültéri Radetzky-emlékmű, Heldenberg a neve, 1850), Prágában (1858 november) és Ljubljanában (1852-ben, majd 1860-ban). A műemlék állítások első időszaka 1860 körül lezárult, és csak az 1880-as években kapott új erőre. Az 1859-es és 1866-os osztrák katonai vereségek egy időre visszavetették a lelkesedést a hőskultusz iránt.

A század második felében az egyre erősödő nemzeti mozgalmakra érzékeny állam az 1880-as években Radetzkyt a multinacionális birodalomban a hűség mintaképévé kívánta emelni, miközben népszerűsége még a csehek körében sem volt teljesen egyértelmű (a cseh nemzeti mozgalom központi figurái Jan Žižka és František Palacký voltak). A századfordulóra a katonai kérdések a birodalom cislajtániai területein is egyre inkább fokozták a lakosság megosztottságát. Radetzky tábornagy népszerűségének második hulláma mindenesetre köztérelnevezéseket, emlékműveket, litográfiákat eredményezett a tiszteletére, illetve az 1892-ben felavatott bécsi emlékművet. Összefoglalásként Cole megállapítja, hogy az állam szerepe a Radetzky-kultusz életben tartásában a második alkalommal sokkal jelentősebb, és miközben a hadvezért a társadalom minél szélesebb rétegei számára szeretnék a lojalitás modelljeként bemutatni, attól nemcsak a cseh nemzeti mozgalom határolódik el, hanem a szociáldemokraták és az olasz liberális polgárság is.

A harmadik fejezet, *A patriotizmus népszerűsítése: a hadsereg veteránjainak szervezete* (108–168.). A veteránmozgalom elterjedését elemezve a társadalom alsó szintjén vizsgálja a katonai szolgálat integráló képességét és a veteránszervezeteket, mint az erőforrások mozgósításának eszközét háború esetére. A történész áttekinti a katonai szolgálat alakulását a kora újkortól az 1868-as általános hadkötelezettség bevezetéséig, majd rátér, hogy ezzel

párhuzamosan hogyan alakult a hadirokkantak és a leszerelt katonák ellátása (1772-ben szervezték meg először a hadirokkantak ellátását intézményesen, míg a veterán kifejezés először 1860-ban kapott hivatalos elismerést a birodalom katonai nyelvezetében, a veterán-státusz azonban akkor még szimbolikus volt). Az első veteránszövetség 1821-ben a cseh Reichenberg/Liberec városában szerveződött meg, az első bécsi szervezet 1830-ban alakult, míg a második tíz évvel később Schwarzenberg patronálásával jött létre.

A veteránszövetségek a század második felében szaporodtak meg, párhuzamosan az általános hadkötelezettség bevezetésével (1868) és az egyesülési jog általánossá válásával (1867). Számban csupán az „önkéntes tűzoltóbrigádok, a sportszervezetek, a takarékosági vagy kölcsönös segítségnyújtásra épülő társaságok” múlták felül a veteránok szervezeteit, amelyek egyébként ugyancsak egymás segítésére, illetve jótékonyági tevékenységre alapozták működésüket. A szövetségek többsége az osztrák örökös tartományokban és a Cseh Királyságban alakult meg, összefüggésben a lakosság magasabb életszínvonalával. A veterántársaságok közös jellemzője, hogy lakhely alapján szerveződtek, függetlenül attól, ki melyik regimentben, vagy fegyvernemnél szolgált, és a tagság törzsét a közkatonák tették ki, a tisztek, vagy a helyi nemesség legfeljebb támogatóként, esetleg elnökként vett részt bennük. Körülbelül a század utolsó évtizedéig a társaságokban elsősorban a kézműves és városi polgári rétegek képviseltették magukat, a nagyobb falvak kivételével paraszti részvétellel alig-alig lehet számolni, ahogy a munkásrétegekével sem. A kezdeti években nem volt jellemző, hogy egy-egy etnikailag vegyes lakosságú területen nemzetiségi hovatartozás szerint külön társaságokat alakítsanak, ez azonban később megváltozott, a veteránszervezetek nemzetiségi és tartományi szinten kezdtek megszerveződni. Cole hangsúlyozza, hogy a veteránszövetségek működésében nem kizárólag a katonaságban szolgált férfiak vettek részt, esetenként a papság és nők is szerephez juthattak az egyesületek tevékenységében.

1865. február 28-án hadügyminiszteri rendelet hagyta jóvá, hogy mindazok a veteránok, akik nem állnak valamely hadirokkant intézmény kezelésében, illetve minden aktív szolgálatot nem teljesítő tartalékos veteránszövetségekbe lépjen. A társaságokat hosszú időn át szoros megfigyelés alatt tartották, és nem kapták meg a kellő megbecsülést, amit számos veterán írásos panasza tanúsít. Az 1870-es években enyhült meg feléjük az állam, amikor már megkezdődött az európai hadseregek bővítése, a tartalékos erők felduzzasztása. Szabályozásukban először az aktív szolgálatot teljesítő fegyveres erőktől való megkülönböztetés fontossága érvényesült, a veteránok nem viselhettek fegyvert, vagy hordhattak hivatalos használatban lévő egyenruhát, és nem használhatták a hadsereg által alkalmazott jelzéseket.

A hivatalos katonai kultúra által mellőzött hadi események, például az 1866-os vereséggel záródó porosz-osztrák háború és az abban elesett bajtársak emlékének megőrzésében a veteránszövetségek igen fontos szerepet játszottak, állapítja meg Cole.

A kötet két legizgalmasabb fejezete a két esettanulmány, melyekben a történész a veteránszövetségek fennmaradt belső iratait, róluk készült rendőri jelentéseket elemez. Közülük az első, a negyedik fejezet, *'Jó katonák': a hadsereg veteránjai Trentinóban* (169–216.) Tirol olaszajkú részét veszi tüzetes vizsgálat alá, amit a szerző azzal indokol, hogy az állam különösen érzékeny volt a nemzetiségi hovatartozás kifejeződéseire az olaszlakta régióban. A vizsgálat célja, hogy kiderüljön, hogyan és mekkora mértékben voltak a veteránszervezetek mint közösség a helyi szinten letéteményesei az államhoz való hűségnek. A nemzeti identitás megnyilvánulásaira, a katonai kultúra és az olaszul beszélő lakosság kapcsolatára kíváncsi elsősorban a szerző.

A trentinói veteránszövetségek a XIX. század utolsó negyedében, elsősorban az 1870-es, 1880-as években alakultak nagy számban, majd a XX. század első évtizedében. A veteránmozgalom itt tehát később kapott erőre, mint a Cseh Királyságban, vagy az osztrák örökös tartományokban, aminek okát a mezőgazdaságból élő vidék és a birodalom előbb említett, gazdaságilag fejlettebb régiói közötti különbségben kereshetjük, valamint a gazdasági nehézségekben, amelyet Velence és Lombardia elvesztése okozott. Különbségnek tekinthetjük azt is, hogy a szervezetek tagsága alapvetően a szegényebb rétegekből került ki, miközben például a politikai autonómiát kívánó trentinói liberális polgárság távol maradt a társaságoktól a mozgalom „osztrák-patrióta” jellege miatt. A szerző részletesen elemzi egy-egy szövetség tagságának alakulását, aktivitásuk változását, törekvésüket a működés fenntartásáért.

A veteránszövetségek a kölcsönös segítségnyújtáson alapultak, a biztosító funkción kívül végzett tevékenységük három típusba sorolható: a szervezetek saját működésükkel kapcsolatosan üléseket, gyűléseket, bálakat, vacsorákat, kirándulásokat, zászlószentelést rendeztek, és ezek során gyakorta találkoztak a németajkú tirolai területek veteránszövetségeivel. Tevékenységi körükbe tartozott a fentiekén kívül a hivatalos „hazafias kalendárium” eseményeken való részvétel, rendszerint az állam tisztviselőivel és tisztekkel együtt. A veteránokra számítottak továbbá az egyedi jeles alkalmakkor, például jubileumok, vagy Ferencz Józsefhez köthető ünnepségek alkalmával, és előfordult az is, hogy Trentinón kívül zajló megemlékezésekre küldtek veteránokból álló delegációt. Cole azt a megfigyelést teszi, hogy ez utóbbi hazafias és ceremóniális feladatkörök kerültek számukra előtérbe az 1900-as évektől, miközben a rendfenntartó erők folyamatosan megfigyelés alatt tartották őket. A tarto-

mány veteránmozgalmát 1907-ben formalizálta az Osztrák Veterán Föderációhoz való csatlakozás, melynek olasz részről is többen eleget tettek.

Összegzőként a történész megállapítja, hogy a trentinói veteránok számára a szövetségekhez tartozás a társasági élet fontos tere volt, amely elősegítette a társadalomba való beilleszkedést, és a helyi és birodalmi szinten a hovatartozás érzésének megélését. A mozgalom életében az 1890-es évektől a tömegpolitika kialakulása is szerepet játszott, akárcsak a politikai katolicizmus kialakulása. A szerző már ebben a fejezetben körvonalazza, hogy a veteránszövetségek fokozatosan nemzeti határvonalak mentén kezdtek szerveződni, az ún. ausztrófil csoportokkal szemben olasz nemzeti egyletek sorakoztak.

A Császárért és a Hazáért: A hadsereg veteránjai Triesztben és a Tenger-melléken (217–267.) című ötödik fejezetben az etnikailag vegyes lakosságú Tenger-mellék és a Trentinóhoz hasonlóan döntően olaszlakta, azonban annál jóval gazdagabb Trieszt adják az esettanulmány vizsgálat alá vont régiót. Velence elvesztése Trieszt gazdaságát is sújtotta, azonban a város továbbra is vonzó maradt a bevándorlók szemében, többek között annak köszönhetően, hogy a birodalom más részeihez képest itt magasabb szintű vallási tolerancia valósult meg (a Habsburg-állam gazdasági érdeke ezt diktálta). 1910-ben közel huszonnégyezer olasz, szlovén, német, zsidó és görög lakosa volt a városnak. A XIX. században a gazdasági élet fő nyelve az olasz maradt, azonban a szlovén nemzeti mozgalom többek között Triesztben is érezte hatását.

Az első trieszti veteránszövetséget 1879-ben alapították, tagsága nemzetiségileg vegyes volt, a német és olasz nyelvet egyaránt használták közleményeikben, sőt szlovénul is folytathatták a levelezés. 1875-ben avatták fel Triesztben a Miksa főhercegnek állított műemléket, ami az első kiemelkedő esemény volt azok sorában, amelyek igyekeztek újra megerősíteni a városnak a Habsburg-dinasztiához való kapcsolatát. Az 1882-es ünnepségek (Trieszt 500 éves Habsburg-fennhatóságának alkalmából, illetve ez a hármasszövetség megkötésének éve is) lebonyolításában a veteránoknak is jutott feladat. Az Ausztria-pártinak tartott veteránokkal szemben ekkor már voltak, akik egészen radikális ellenérzéssel viselkedtek: az egyik parádén bombát dobtak rájuk.

„Három fő társadalompolitikai miliő” létezett ekkor Triesztben, amely tömegesnek mondható, az olasz nemzeti blokk, a szlovén nemzeti mozgalom és a szociáldemokraták. Az állami, gazdasági és egyházi elit hűségese volt Ausztriához. A birodalmi hűség népi elemét adták a veteránok, akik viszont állandó küzdelmet folytattak a tagság létszámának megőrzéséért. Egy veteránszövetség szervezte meg Erzsébet császárné emlékművének felállítását is, az 1902-ben kezdődött szervezőmunka azonban csak tíz évvel később hozta meg gyümölcsét.

Cole vizsgálata Trieszten kívül Görz-Gradiscára és Isztriára terjed ki. Előbbi vidék veteránjainak helyzete hasonlít Trentinóéra, azzal a különbséggel, hogy itt a tagok száma nem jelent problémát, Görz ugyanis népszerű volt visszavonulni vágyók körében, így a veteránok is nagy számban éltek itt. A többséget kitevő olasz és szlovén népesség Görz és környéke kivételével elhatárolódott egymástól. A szövetségek között föderális struktúra alakult ki, közleményeiket három nyelven adták ki. Cole megfogalmazásában „szimbiózisban” éltek a konzervatív katolikus paternalizmussal.

Isztriában a szerb-horvát és az olasz nemzetiség volt a legnépesebb, őket követték a szlovének, illetve a németek. A nemzeti mozgalmak fejlődése egyre nehezedő kihívás elé állította a birodalomhoz hű elitet a népi mozgósítás terén. A horvát és olasz veteránok külön kezdtek szerveződni, és 1907-ben a végrehajtó bizottság közleményeit már horvátul adta ki.

A hatodik fejezet, *Hazafias bevetés: A Császári és Királyi Osztrák Hadserg* (268–307.) az európai fegyverkezési verseny közepette az Osztrák-Magyar Monarchia politikai vitáinak homlokterébe kerülő kérdéstről, az egységes Császári és Királyi Hadsereg kialakítása körüli vitákról szól. A Honvédelmi Minisztérium a veteránszövetségeket ebben a légkörben tovább kívánta militarizálni, amit az akkori belügyminiszter, későbbi miniszterelnök, Ernst von Körber ellenezett. Az 1895-ös választójogi törvényt követően és az 1897-es bádeni határozatokat kísérő nyugtalanság közepette a Tengeremellék lakosságának bizonyos csoportjaival szemben egyre nőtt a hatóságok gyanakvása és szigora. Ismét előkerült a veteránok szervezetei egységesítésének ügye, és 1895-ben Albert főherceg patronálásával Bécsben megalakult a Veteránok Osztrák Császári Föderációja. A Honvédelmi Minisztérium célja az volt, hogy a veteránegyesületek hadi irányítás alá kerüljenek (eddig az egyesülési jogról szóló törvény vonatkozott rájuk). A föderációhoz kevesen csatlakoztak, 1912-ben az egyesületek több mint harmada továbbra is azon kívül maradt.

1904-re elkészült egy újabb tervezet egy másik föderáció létrehozására, azonban nem terjesztették be, és a következő, 1905. esztendő a magyar hadsereg ügyének válságával telt el. Az 1907-ben elkészült Császári-Királyi Osztrák Hadseregről szóló törvénytervezet a parlamentben megbukott, köszönhetően a főleg cseh veteránok közül szerveződő autonomista ellenzéknek, a szlovén-német, cseh-német nemzeti ellenségeskedésnek és a szociáldemokraták képviselte háborúellenességnek. A kérdés végül a parlamenten kívül oldódott meg az 1914. július 4-i rendelettel.

A *Konklúzió: Katonai kultúra és a hazafias mozgósítás korlátai* (308–324.) című kötetzáró fejezetben Laurence Cole megállapítja, hogy a társadalmi militarizáció a császári Ausztriában a XIX. század második felében zajlott

le, ahogy több európai országban. A folyamaton belül a veteránmozgalom „politikailag konzervatív formáját jelentette a hazafias mozgósításnak”, amely érintetlenül hagyta a modern társadalom fontos rétegeit, ahogy azt a kötet esettanulmányai bizonyították Trentino és a Tengermellék liberális polgársága és a trieszti szervezett munkásság esetében. Közép-Európa nemcsak nemzetiségileg volt megosztott, hanem „ideológiai és szociális” alapon is legalább akkora mértékben, hangsúlyozza Cole *Deák Istvánt* idézve.

A kormányzat azon törekvése, hogy a mozgalmat szorosabban irányítása alá vonja, a háborúra való felkészülés részének tekinthető, a veteránokra mint tartalékos haderőre számítottak. A veteránmozgalom egységesítésére irányuló kormányzati erőfeszítés a világháború éveiben azonban „teljes katonai abszolutizmussá” alakult, az állam saját nemzetiségeit „hűnek”, vagy „hűtlennek minősítette”. A történész arra hívja fel a figyelmet, hogy a háború kitörésének hírére adott népi reakció kiterjedt vizsgálatában az Osztrák–Magyar Monarchiáról szóló történetírás lemaradt Franciországhoz, vagy Németországhoz képest. Azt azonban ő sem vitatja, hogy a hadüzenet utáni első néhány hónapban a háború iránti lelkesedés az előző évtizedek súlyos politikai konfliktusai után birodalomszerte egyfajta egység- és szolidaritásérzést teremtett meg. A Ferenc József uralkodása alatt megteremtett katonai kultúra a veteránok számára „kész viselkedésmintát” adott, amely szerint kimutathatták az uralkodóhoz és a hazához való hűségüket. Többségük rövid időn belül szolgálatra jelentkezett, és még azok számára is találtak feladatot, akik túl idősek voltak a fegyveres harchoz. A szövetségek békeidőben folytatott tevékenysége azonban a háború kitörésével kiszáradva elhalt. Azon önkéntesek száma, akik a birodalmat elhagyva az olasz hadseregbe álltak mind Trentinóban, mind a Tengermelléken, eltörpül azoké mellett, akik az osztrák–magyar csapatokat gyarapították. A fentiek fényében Laurence Cole azoknak a történészekhez a táborához csatlakozik, akik szerint „ahogy a veteránok mozgósítása mutatja, a dinasztiahoz való hűségnek és az „Ausztia-párti” érzésnek tekintélyes tartaléka létezett szerte a multinacionális államban, így inkább az uralkodó elit volt az, aki elvesztette a hitét a népben, mint fordítva”.

Laurence Cole: *Military Culture and Popular Patriotism in Late Imperial Austria* (Katonai kultúra és népi patriotizmus a császári Ausztia kései időszakában). Oxford UK, Oxford University Press, 2014. xviii + 356 o.

Zádorvölgyi Zita